

תוצאות חיים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

גליון 103
פרשת ויקהל- שקלים
תשפ"ב ב'ש"ג

י"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

נושאי השיעור: א. האם מקבלים שכר על מעשים בלא כוונה - האם יתכן לומר שהקב"ה ואוה"ע נחלקו במ"ח רשב"י ור"י - מדוע עוג נקרא בשמו - על מה קיבל עוג ועל מה מגש - אין לומדים הלכות מהמדרשים - אך יתכן א"כ שהמדרש הוא אמת. ב. כיצד הותר לר"מ ללמוד תורה מפי אלישע אחר - מסקנת הרמב"ם בסוגיית הגמ' בחגיגה (טו:) - דיוק נפלא בדברי הרמב"ם בעניין לימוד מרב שאינו הולך בדרך טובה - האם מותר ללמוד מספריהם של רשעים - כיצד הרמב"ם למד מפי כופרים - האם יש חילוק בין ד"ת לשאר חכמות - מסקנת ההלכה לפמש"כ רבינו חננאל - כיצד יתכן שהקב"ה חזר בו מדעתו הראשונה - כמה העדות והארות בדברי רבינו חננאל - ביאורים נפלאים בדברי הרמב"ם.

שרה לאשה, וכתוב במדרש שהקב"ה אמר לו שבוכות זה שבאת מעשתרות קרנים עד לחברון להודיע לאברהם שנשבה אחיו תקבל שכר, אריכות ימים ושנים, שחי מזמן דור המבול עד זמן משה רבינו ע"ה. אבל מצד שני כתוב שהקב"ה אמר למשה "אל תירא אותו", וזה מפני שעוג רצה לגרום לאברהם אבינו שיפול במלחמה הקב"ה אמר לו "חיידך שאתה תראה את בני ובני בניו ותפול בידם".

האם לומדים הלכות מהמדרשים

והדברים הללו הם ארוכים מיני ים וכבר כתב הרשב"א במסכת מגילה שאין מתיישבין באגדה וכן כמדומני שבנדע ביהודה כתב שהמובן של זה הוא שבעלי המדרשים לא התכוונו לומר דברים להלכה, ועיקר המדרשים זה התועלת לירא"ש [ובחזו"ט יאיר כתב שאין למדין הלכה מן האגדה. העורך] אבל לא לדייק מזה הלכה, ומ"מ בכ"ז תמיד משתדלים לתרץ. וכן כמדומני שר"ת אומר שאם אין סתירה למדרש מהגמרא או שהמדרש רק גלוי מילתא או כן לומדים מהמדרשים.

ולכא"ו יש להבין אם המדרשים לא להלכה או זה אומר לכא"ו שזה לא אמיתי, אבל באמת זה אינו, ש'הלכה' פירושו ללכת, דהיינו שזאת ההנהגה, אבל מדרש אע"פ שהוא אמת א"א לקחת מזה הנהגה כללית לכל הדברים והמקרים, וכן א"א להוציא מזה פסק הלכה ולומר שחייב לעשות כן.

ב.

כיצד הותר לר"מ ללמוד תורה מאלישע אחר

נעבור עכשיו לנושא אחר, בגמ' בחגיגה (דף טו:) כתוב כך, רבי מאיר היכי גמר תורה מפומיה דאחר, והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מאי דכתיב (מלאכי ב, 2) "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא" אם דומה הרב למלאך י"י צבאות יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו ע"כ. וענה ע"ז ריש לקיש, רבי מאיר קרא אשכח ודרש "הט אונקן ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעת" (משלי כב, 12), לדעתם לא נאמר אלא לדעתי, ופרש"י. אלמא ברשיעי עסיקין וקאמר הט אונקן ע"כ.

ושואלת הגמ' קשו קראי אהדדי' הרי פסוק אחד אומר שצריך שהרב יהיה כמו מלאך ה' ופסוק אחר אומר שלא צריך. ומתרצת הגמ' לא קשיא הא בגדול והא בקטן' דהיינו, הדבר תלוי, אדם קטן עלול ללמוד מרבו ולכן אסור אבל אדם גדול מותר שהוא ידע מה ללמוד ממנו ומה לא ולכן מובן מדוע רבי מאיר למד תורה מאחר.

וממשיכה המ' ואומרת, אשכחיה רבה בר שילא לאליהו, א"ל מאי קא עביד קב"ה, א"ל קאמר שמעתא מפומיהו דכולהו רבנן ומפומיה דר"מ לא קאמר. א"ל אמאי, משום דגמר שמעתא מפומיה דאחר. א"ל אמאי ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. א"ל השתא קאמר, מאיר בני אומר בזמן שאדם מצטער שכניה מה לשון אומרת, קלני מראשי קלני מזוועי, אם כך הקב"ה מצטער על דמן של רשעים, ק"ו של דמן של צדיקים שנשפך ע"כ. נראה שאחרי שרבה בר שילא אמר את דבריו על ר"מ הקב"ה קיבל את סברתו ולכן אמר מימרא גם בשם ר"מ. אבל בעצם צריך להבין וכן הקב"ה חזר בו ובעוררה"ת בהמשך הדבר התישב.

א.

סתירה בגמרות האם מקבלים שכר על מעשים בלא כוונה

דברנו על הגמ' בע"ז (דף ב:) שלעתיד לבוא אוה"ע באים לקבל שכר על זה שתקינו שווקים ומרחצאות וכו', והקב"ה אומר להם שוטים שבעולם כל מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם. ומכאן היסוד המפורסם שאם אדם עושה דבר טוב שלא בכונה, אלא לצורך עצמו אינו מקבל ע"ז שכר.

ובדברות משה במסכת שבת (דף תקסו סוף הערה צב) מביא שהבן שלו שאל אותם ע"ז מהגמ' בברכות (דף סג:) ששם כתוב עה"פ "לא תתעב מצרי" שהמצרים קבלו שכר ע"ז שנתנו לישראל לשור בתוכם, אע"פ שהתכוונו לצורך עצמם [שירעו את בהמותיהם]. וז"ל שם, ובני הרה"ג ר' דוד (שליט"א) [וצ"ל] הקשה מהא דלא תתעב מצרי בשביל מה שהיו אכסניא עכ"פ כדפרש"י בחומש פר' תצא הא היה זה רק לטובתם דהרי אדרבה היו מצירים לישראל ביותר ע"כ. וכתב ליישב וז"ל, ונראה דהתם הוא רק להקל מהעונש וגם הוא על הגרים שיתגיירו ואין זה ענין הכרת טובה ע"כ. דהיינו שגם ר"י מודה שהרומיים לא צריכים לקבל שכר מהקב"ה אבל בכ"ז סובר שצריך להכיר להם טובה כיון שעכ"פ נהנו מהם ועוד מה שקבלו שכר לא תתעב מצרי זה לא נחשב שכר, כיון שזה רק לגבי גר שנתגייר שאפשר לקבל אותו ועוד שלא תתעב מצרי זה רק להקל מהעונש שלאחר שלשה דורות הם יסלים לבוא בקהל. [אולם יעויין לקמן במדרש לגבי עוג וע"ז א"א לתרץ כמו שתיירץ בדברות משה וצ"ע. העורך].

האם הקב"ה ואוה"ע נחלקו במח' רשב"י ור"י

ובעצם ישנו דבר מפליא, שמה שאוה"ע טוענים, ומה שהקב"ה עונה, זה מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון במסכת שבת (דף לג:) ששם כתוב שישבו ר"י ור"ש ור"י בן גרים ופתח ר"י בכבוד אכסניא ואמר כמה נאים מעשיה של אומה זו, תקנו גשרים תקנו מרחצאות וכו' ואמר לו רשב"י כל מה שתקנו לצורך עצמם תקנו, וא"כ מה שר"י אומר זה בעצם מה שמלכות רומי טוענים, ומה שרשב"י אומר זה מה שהקב"ה עונה להם.

ובדברות משה הביא שהמח' של ר"י ור"ש זה לשיטתם בדבר שאינו מתכוין, שהרי להלכה אנחנו פוסקים שדבר שאינו מתכוין מותר וזה כדעת ר"ש וא"כ ר"י לשיטתו שאדם שלא התכוין זה לא נחשב שעשה כלום אבל ר"י סובר שדבר שאינו מתכוין חייב כיון שסוכ"ס נעשתה המלאכה ולכן ג"כ שיבח ר"י את מעשיהם של רומי. אבל א"כ ישנו פלא, אע"פ שלהלכה נפסק כמו ר"ש, אך הקב"ה אומר לאומה"ע שוטים שבעולם הרי יש תנא שסובר כמוהם והוא ר"י.

אך באמת לא מסתבר לומר שיש קשר בין הויכוח של ר"י ור"ש לגבי הרומיים לבין מח' בדבר שאינו מתכוין, שאני מלאכות בשבת שצריך מלאכת מחשבת. ויש עוד לחלק כמה חילוקים ותן לחכם ויחכם עוד.

ועוד מצינו שמקבלים שכר גם בלא ידיעה לגבי עוג מלך הבשן שכתוב "ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי" ולמה נקרא שמו עוג, מפני שכשבה ראה את אברהם עושה עוגות, ועוג סיפר לאברהם שנשבה אחיו לוט. ועוג ידע שאברהם הוא קנאי ולא יוותר וילך למלחמה להציל את אחיו, והיה בטוח שהמלכים יותר גיבורים מאברהם, ואז אברהם יפסיד במלחמה והוא יקח את

מדוע הרמב"ם לא הביא את חילוק הגמ' בין קטן לגדול

ולענין ההלכה האם אפשר ללמוד מרב שאינו הגון לדוגמא רב דעי, או "מזרחניק" נראה לפי מסקנת הגמ' שלאדם גדול מותר ולאדם קטן אסור. אבל הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ד ה"א) הביא את דברי הגמ' וישנם כמה דיוקים בלשון הרמב"ם שלא ראיתי שעמדו עליהם במפרשים [אתם ב"ה תלמידי חכמים אולי נזכה ביחד ליישב את ההדורים] וז"ל הרמב"ם, אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו או לתם, אבל אם היה הולך בדרך לא טובה מחזירין אותו למוטב ומנהיגין אותו בדרך ישרה ובודקין אותו ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו וכו' וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה, אע"פ שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין מתלמדין ממנו עד שיחזור למוטב שני כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא אמרו חכמים אם דומה הרב למלאך י"י צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו ע"כ הלכה א'. ובהלכה ב' כתב הרמב"ם כיצד מלמדין הרב וישב בראש וכו', וצ"ע איפה נעלם החילוק בין אדם גדול לאדם קטן שמוכר בגמ', וכל המפרשים 'פעורי פה' על דברי הרמב"ם, וישנם הרבה מהלכים ליישב דברי הרמב"ם.

ועוד יש לי קצת דיוק בדברי הרמב"ם שלגבי תלמיד שאינו הגון כתב שאם הוא הולך בדרך לא טובה או לא מלמדין אותו ולגבי הרב כתב שלא לומדים מרב שאינו הולך בדרך טובה, דהיינו לגבי הרב הרמב"ם מחמיר יותר מאשר לתלמיד. ונראה שזה מפני שכתבו שצריך שהרב יהיה דומה למלאך ה', אבל א"כ יוצא שהיום אין לנו ממי ללמוד שהרי הרמב"ם בפיה"מ (אבות פ"ה מ"ד) כתב מיהו מלאך ה' וז"ל, אבל איש שמקובצות בו המעלות כולן בכללותן וכו' הרי זה מצוי מעט. והפילוסופים אומרים כי מציאות אדם כזה רחוקה וקשה. אבל א"י מן הנמנע ואם נמצא הרי הם קורין אותו איש אלדי' וכו' ואומר אני כי אדם שזו היא תכונתו נקרא גם מלאך ה' וכו' והוא אומר כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' וכו' ע"כ ויעו"ש ע"כ.

אבל במאירי (בחגיגה) כתב בצורה יותר מובנת וז"ל. אסור ללמוד תורה אלא מפי הגון שנאמר ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך י"י צבאות הוא ע"כ. וכן נראה שכך גם ההבנה בדברי הרמב"ם והגמ', וזה שלא פירשו צ"ל שזה משום שפשיטא להם שא"א להבין אחרת. שהרי וכו' יתכן שלא נלמד תורה? אלא פשוט שהכל תלוי לפי המצב והזמן.

עכשיו צריך לדון האם יש חילוק בין כשלומדים תורה מפיו של הרב לבין כשלומדים מתוך הספר, ובאמת לא מסתבר שיש חילוק, שכן מי שמדבר דברי כפירה הוא ג"כ כותב דברי כפירה, אבל בכ"ז יש אומרים שהאסור ללמוד מרב שאינו הגון זה רק מפיהו וע"י סברא זו הם מיישבים את דברי הרמב"ם מדוע לא הביא את חילוק הגמ' בין קטן לגדול.

מהו ההיתר של הרמב"ם ללמוד מפי כופרים

בספר דברי ירמיהו כתב להקשות ע"ד הרמב"ם וז"ל 'קשה מאוד, דרבינו במורה נבוכים נראה שלמד מספרי חכמי הגויים. ומפי אמו"ר הגאון ז"ל שמעתי דיש לחלק בין לימוד מפיו של רשע ללימוד מתוך ספר ממנו, דמתוך ספר, אדם גדול יש לו היכולת לברור הטוב מהרע אבל לא מפיהו. ודייק כן אם הרב וכו' יבקשו תורה מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו. דייקא מפיהו. ובגמ' מקשה ור"מ היבא למד 'מפומא' דאחר. ודפח"ח. ובוה יש ליישב דעת ודרך רבינו ז"ל שידע בנפשו וקים ליה לברור האוכל מתוך פסולת מספריהם ע"כ. וכמו שיש הבדל בין אדם ששומע שיעור שאז הדברים יותר בחיות וכו' לבין אדם שקורא שיעור כך גם ללמוד מרב שאינו הגון ע"י ספרים הדבר מותר. ולפ"ד יוצא שהרמב"ם למד רק ע"י ספריהם של הגויים ולא מפיהם, אבל למעשה זה לא נכון, כיון שהרמב"ם עצמו העיד על עצמו במורה נבוכים (ח"ב פ"ט) שלמד מפיו של אחד פילוסוף, כך משמע מהדברים שם. אבל למעשה עצם החילוק שכתב היד ירמיהו נכון, וכבר נחלקו בזה האחרונים ונראה שזה מח' בין הליטאים לחסידים שבשדי חמד הביא בשם הגאון ר' יוסף זכריה שטרן בקי עצום מגדולי הליטאים - שכתב לדייק שהאיסור דוקא מפיהו ומהספר אין נזק. ובספר בני יששכר למהרצ"א מדינוב - צדיק וקדוש מגדולי חסידי הבעש"ט - כתב שגם ע"י הספר יש חילוק.

יישוב נפלא לקושיא על הרמב"ם

ולענין הקושיא על הרמב"ם נראה שצריך לומר שהחילוק הוא בין דברי תורה לדברי חכמה, שכל האיסור הוא דוקא בלימוד תורה וכמש"כ "ותורה יבקשו

מפיהו" ולא כתוב סתם שאסור ללמוד מאדם שאינו הגון, א"כ מובן מדוע הרמב"ם למד ע"י גויים שאר חכמות.

אבל באמת צריך להבין מהי הסברא הרי אם החשש הוא כמש"כ רש"י שיש חשש שמא ילמדו ממנו או א"כ מה החילוק, וצריך לומר שרשע שיוודע ומלמד תורה ורוצים ללמוד ממנו כיון שיש לו משהו נגד מפני שהוא רשע, לעולם בא חזק ע"י לימודו. אבל אם הוא רשע שמלמד שאר חכמות אין לו ענין להכניס דברי כפירה תוך כדי לימודו ורק בדברים שהוא עצמו למעשה מתנגד עליהם או כשמלמד אותם הוא מכניס בתוך חזק והרס.

מסקנת הסוגיא לדעת רבינו חננאל

עכשיו נבוא לראות מהיכן מקורו של הרמב"ם שאין חילוק בין אדם קטן לאדם גדול ולכא"ו מדבריו מתבאר שגם לר"מ היה אסור ללמוד מאחר.

לכא"ו נראה שהמקור לדברי הרמב"ם זה הקב"ה שלא אמר שמועות מפיו של ר"מ. אלא שמיד יש להקשות הרי סוכ"ס הקב"ה כן אמר שמועה מר"מ והסכים לסברא של רימון מצא תוכו אכל. ויש עוד להקשות האיך יתכן שהקב"ה יחזור בו וכדלעיל.

והנה ישנו דבר הפלא ופלא ברבינו חננאל וז"ל, ואמרינן קשו קראי אהרדי, ושנינן הא דאמרינן אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו, בקטן דעביד כדעתיה דרביה דחיישין דלמא מפיק ליה לתרבות רעה אבל גדול דאדעתא דנפשיה קא עביד, הט אונך ושמע לדברי חכמים וגו' ע"כ. ומש"כ זה יהו ידושו, שזה סברא אחרת לחלק בין קטן לגדול, לא כמו שמכניסים בפשטות ולא נכנס לזה מקוצר הזמן.

עוד כתב הר"ח, האמר אליהו דאמרי במתיבתא דרקיעא שמעתא מכולהו רבנן, ושמעתייה דר' מאיר משום דגמר מאחר לא אמרי. הלכתא אפילו גדול, ללמוד תורה מחבירו ירא שמים טפי עדיף ליה ע"כ.

כמה הערות והארות בדברי רבינו חננאל

לכא"ו בדבריו כתוב כמעט מפורש כמו הרמב"ם, וכידוע שהרבה מקורות של הרמב"ם נמצא בר"ח, אלא שר"ח אומר 'טפי עדיף ליה' ויש להעיר אם הוא סובר שהדבר אסור צריך לכתוב בהחלט שאסור ומהי הפשרה הזאת שרק טפי עדיף ליה. ויתכן דס"ל שאין איסור ללמוד מרב שאינו הגון וכל העניין הזה הוא רק עדיפות. והרמב"ם יסבור שהדבר אסור, אבל עכ"פ שניהם באותה מסקנא.

ולגבי מה שהקשנו מהמשך הגמ' כביכול חזר ואמר שמועה בשם ר"מ, בספר חסידים (ס"ו רכד) ישנו הסבר לזה וכך כתוב שם, "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלם" (ישעיה מד, כו), עליונים מסכימים לדעת תחתונים. כשעלינים אומרים לכך וכך ראויים אותם, אמר הקב"ה המתינו עד שהצדיקים אומרים ככה. ולכך לא היה אומר שמועה מפי ר' מאיר עד שאמורא אמר כו' מאיר רימון מצא וכו' ואמר השתא קאמר והלא הכל גלוי וידוע לפניו, אלא חפץ שיסכימו עליונים ותחתונים למדת משפטיו וכו' ע"כ.

וישנו עוד תירוץ נוסף לקושיא זו במקורות והארות לספר חסידים הנדמ"ח(דף רמה), בשם תשובות חכמי צרפת ואשכנז וז"ל, ואשר שאל בפ"ב בחגיגה אשכחיה רבה בר שילא לאליהו וכו' והקשיטה תשמעו איזה סגנון של שאלה, לדעת איך לשאל - וכו' לא ידעו ברקיע לחשוב ולהבין סברת רבה בר שילא דשבקוה עד השתא לומר דבר בשם ר' מאיר, אני משיב, כי ודאי ידעו וידעו אמנם לא היה ראוי לומר הלכה משמו עד זמן מרובה כדכתיב ותורה יבקשו מפיהו אם הרב דומה למלאך וכו' ומפני כבודו דרבה בר שילא שהליץ יושר עליו אמר הקב"ה דבר הלכה משמו ע"כ.

דהיינו הקב"ה לא הסכים עם רבה בר שילא, ומה שאמר הלכה בשם ר"מ היה זה רק לשעה מפני שרבה בר"ש הליץ יושר על ר"מ. ולפ"ז הר"ח מיישב נפלא וממילא ג"כ הרמב"ם וא"כ יוצא בסוגיא שאין חילוק בין קטן לגדול.

ורק עוד דבר קטן לא מובן לי בר"ח, הוא מש"כ 'ללמוד תורה מחבירו ירא שמים' וצ"ע ש'חבירו' מאן דכר שמה, הרי הגמ' מדברת על הרב ומאיפה נכנס העניין של 'חבירו' וצ"ע.

תחשבו ע"ז וה' ברוך הוא יאיר עינינו.